

Naar de kerk, maar anders

Auteur: Bas Luiten, predikant te Amersfoort – de Horsten en hoofdredacteur van De Reformatie.

Veel is in beweging rond de kerkdiensten op zondag. Dat wisten we al en het blijkt ook uit de reacties van diverse predikanten in het vorige artikel (*Samen werken aan de eredienst*, pag. 28-32). Welke kant gaan we op?

Positief is dat gemeenteleden meer en meer participeren in de eredienst. Zo krijgt vorm en stem dat de gemeente haar Heer ontmoet, dat ieder zelf tot God gaat, met eerbied en vreugde. Kwetsbaar hierin is dat vormen en liederen verschillend ervaren kunnen worden en dat de diversiteit in een dienst kan gaan lijken op: voor elk wat wils.

Opmerkelijk is dat niemand pleit voor het afschaffen van de tweede dienst, terwijl die gedachte wel leeft en hier en daar al praktijk is geworden. Minder verrassend is wellicht dat niemand de ochtenddienst wil opheffen om alleen de middagdienst over te houden, terwijl dit als zondagsritme onder gemeenteleden wel voorkomt.

Is hier een richting in te vinden?

Hoofddienst

Belangrijk uitgangspunt is dat God het initiatief neemt tot de ontmoeting. Hij komt in Christus naar ons toe en opent in Hem de weg waarlangs wij tot Hem kunnen gaan – de weg die anders niet bestaat.

Er loopt een rechtstreekse lijn van Pasen naar de ochtenddienst op zondag. Wij vieren de opstanding van Jezus Christus en aanbidden Hem als onze Heer. Hierin weten we ons verbonden met de eerste christelijke gemeente. We willen nauw aansluiten bij wat we over haar lezen: 'Ze bleven trouw aan het onderricht van de apostelen, vormden met elkaar een gemeenschap, braken het brood en wijdden zich aan het gebed' (Hand. 2:42). Anje de Heer van het Steunpunt Liturgie spreekt van een Dienst van Woord en Tafel en typeert daarmee de inhoud kernachtig.¹

Hierin ligt veel wat we zelf niet verzinnen kunnen. God openbaart Zich, naar zijn Woord luisteren wij. Jezus richt de tafel voor ons aan, in Hem is ons eeuwig leven. Wanneer wij deelnemen aan de liturgie komen wij tot lofprijzing en verootmoediging, belijdenis van schuld en ontvangst van verzoening, om diep bewogen door Gods genade als andere mensen de wereld in te gaan, delend in zijn heilige Geest, in zijn gedachten en verlangens. Daar is veel over te zeggen, maar ik beperk me nu tot het onderscheid tussen de ochtend- en de middagdienst. Naar dat onderscheid wordt gevraagd en het is nodig. Want als je in geloof meemaakt wat er in de ochtenddienst gebeurt, hoe hoog en diep de verzoening gaat en hoe je nieuw in het leven wordt gezet, dan zeg je niet: dat doen we 's middags nog een keer. Dat ligt in de aard van de zaak. Als je Gods 'ja' in Christus aanvaardt en daarop 'amen' zegt, met hart en ziel, dan is de keus actueel en compleet; dat hoeft een paar uur later niet herhaald te worden. Dat moet je ook niet willen, want in feite verzwak je daarmee de ernst van de wederkerige belofte die nog maar net werd uitgesproken.

Druk ik me nu te sterk uit? Ik meen van niet. Want ik merk in de praktijk dat het besef van eredienst nogal geleden heeft onder de gelijkschakeling van alle diensten. Als mensen er uit vrije wil voor kiezen slechts één dienst per zondag mee te maken, prijs ik hen daarom niet. Maar erger vind ik het als ik merk dat het hun vervolgens niets uitmaakt of ze 's ochtends of 's middags gaan. Blijkbaar hebben ze onvoldoende in de gaten wat er in de ochtenddienst gebeurt, hoe wezenlijk dat is voor hun leven. Dan probeer ik dat uit leggen en ik voeg eraan toe: 'Als je maar één keer komt, kom dan 's morgens, dat is de ontmoeting die God heeft ingesteld, de viering van de opstanding van Jezus Christus, van de verzoening in Hem en

van je nieuwe leven hier en nu.' Anje de Heer spreekt van de hoofddienst. Daarmee wordt expliciet aangeduid waar je niet zou moeten ontbreken.

Overigens is ook voor wie beide diensten bezoekt van belang om het onderscheid tussen die diensten te kennen en mee te beleven.

Middagdienst

Is het niet riskant om te spreken van een hoofddienst? Krijg je daardoor niet dat die andere dienst over de rand valt? Dat is niet de bedoeling. Maar willen we de leegloop in de middagdienst keren dan helpt het niet om te doen alsof zij net zo belangrijk is als de ochtenddienst; dat is namelijk niet zo. In de ochtenddienst geven we vorm aan wat God heeft ingesteld, de middagdienst is van later datum, een cadeau uit de tijd van de Reformatie in de 16de eeuw. Zij ontstond om de mensen te onderwijzen in de gereformeerde leer, die toen nieuw was. De Heidelbergse Catechismus werd daarvoor ontworpen in 52 zondagen. Dat geeft dus een heel andere insteek dan in de ochtenddienst. Het gaat 's middags om de kennis van en de verdieping in de leer van de kerk. Uiteraard ook voor het aangezicht van God, want de kerk heeft haar leer niet verzonnen, wij leren hierin nazeggen wat God in zijn Woord openbaart, in onderlinge samenhang.

Dit is enorm belangrijk. Er wordt wel beweerd dat we aan de Bijbel genoeg zouden moeten hebben, dat de leer slechts een menselijke aanvulling is die je soms beter kunt missen. Maar dat is niet houdbaar in het licht van diezelfde Bijbel. Paulus bond Titus op het hart erop toe te zien dat een opziener zich zou houden aan de betrouwbare boodschap die in overeenstemming is met de leer. 'Want er zijn veel ongehoorzame mensen, praatjesmakers en bedriegers...' (Tit. 1:9,10).

Zou dat vandaag veel beter zijn? In onze tijd is de verleiding enorm groot om de Bijbel te lezen vanuit het eigen gevoel; velen doen dat. Daarom blijft de Bijbel ook vaak dicht, omdat mensen er minder behoefte aan hebben. De samenhang in Gods openbaring wordt daardoor steeds moeilijker te verstaan. Het komt voor dat in een Bijbelstudie de insteek is wat ieder van dat gedeelte vindt. Op die manier wordt het Bijbelgebruik ook nog eens selectief. In het Oude Testament zijn het vooral de psalmen die nog gelezen worden, de profeten zijn al gauw te moeilijk of te anders. En wat Paulus allemaal schreef, kun je ook vandaag zomaar niet toepassen. Daardoor ontstaat een manier van omgaan met de Bijbel waarin een mens op zoek is naar stukjes die hem snel aanspreken. Menigeen is daar zelf ontevreden over, maar weet niet wat hij eraan moet doen.

Zonder hierover een klaagzang aan te heffen wil ik eenvoudig concluderen dat we de middagdienst niet kunnen missen. En ik wil iedereen die de Bijbel steeds moeilijker vindt, uitnodigen om daar naartoe te gaan, om te leren luisteren naar de diepte van rijkdom in Gods woorden, door de eeuwen heen, en om de samenhang te ontdekken in zijn plan om deze wereld te redden in Jezus Christus. Uiteraard komt daarvan ook in de ochtenddienst veel aan het licht, maar in het geheel van de viering, samen met de sacramenten, is er dan toch minder tijd om in te gaan op alle verbanden in de Schrift en in de geschiedenis en op vragen en tegenwerpingen die het evangelie bij mensen kan oproepen. De viering is een viering, die ochtenddienst moet je vooral zo laten, met aandacht voor groot en klein. Vervolgens komt in de middagdienst de verbreding en de verdieping, ook door vragen en antwoorden die volop gerelateerd mogen zijn aan de tijd waarin wij leven.

Vieren

Door op deze manier beide erediensten te herbronnen, zien we opnieuw het eigen profiel van de ochtend- en de middagdienst en daardoor ook dat ze elk op een verschillende manier van belang zijn. We gaan daardoor bewuster komen en kunnen ons gerichter voorbereiden. In de ochtenddienst volgt de heilsprediking het kerkelijk jaar. De sacramenten, doop en avondmaal, horen naar hun aard in de hoofddienst, evenals de belijdenis van geloof.

Dat vraagt wellicht om enige hergroepering. Want we zijn eraan gewend geraakt dat de doop door ouders kan worden aangevraagd wanneer het hun het beste uitkomt, ongeacht in welke dienst. Daarin zou de kerkenraad enige leiding moeten gaan geven. Hij zou aan doopouders kunnen vragen te kiezen uit een ochtenddienst. Een andere mogelijkheid in kinderrijke gemeente is om doopdiensten vast te stellen op zondagochtenden, om te voorkomen dat door een veelheid aan doopbedieningen de aandacht ervoor verslapt. Ook is het in veel gemeenten gebruik het avondmaal in beide diensten te vieren. Vanouds was de middagviering bedoeld voor hen die 's morgens verhinderd waren. Een sympathieke gedachte, maar de praktijk is intussen dat steeds meer mensen een keus maken tussen de ochtend en de middag, om niet twee keer hetzelfde te beleven. Erger is dat we op die manier het wezenlijke van het avondmaal, onze zichtbare eenheid in Christus, splitsen. De viering van die eenheid, met God en met elkaar, als een eeuwige gemeenschap die alles omvat en overstijgt, is nu juist de inhoud van het avondmaal! Het gaat niet om je eigen stukje brood dat je net zo goed 's morgens als 's middags kunt halen. Het gaat erom dat je Jezus Christus ontvangt in de gemeenschap die Hij sticht, en dat je je daarin van harte en zonder terughoudendheid geeft. Dus is het een hele geloofsoefening om daaraan mee te doen, een zaak zelfs van voorbereiding en zelfbeproeving en zo nodig van tijdige onderlinge verzoening. Die eenheid moeten we niet uit elkaar willen trekken. Het avondmaal is het hoogtepunt van de viering, het hoort voluit thuis in de ochtenddienst. Als je dit als gemeente in de ochtend meemaakt, de hoogte en diepte ervan doorleeft, moet je dit 's middags niet willen herhalen, en al helemaal niet even snel in de marge.

Maar hoe moet het dan met de mensen die 's ochtends verhinderd waren? Daar is in veel gevallen wel wat aan te doen. Je kunt iets slims verzinnen rond de oppas op kleine kinderen, zodat jonge vaders en moeders samen de viering kunnen meemaken. Dat is het allermooiste, toch? En de kerkenraad kan ver in het voren de data voor de vieringen bekendmaken, zodat ieder die wel eens op zondag moet werken daarmee tijdig rekening kan houden. Bovendien, wanneer de viering van het avondmaal alleen in de ochtend is, zou het daardoor mogelijk worden het vaker te vieren. Vroeger gebeurde dat in elke ochtenddienst, als hoogtepunt. Daar staat vijf of zes keer per jaar wel ver van af. Een viering elke maand zou een belangrijke verbetering zijn, ook om te groeien in verlangen hiernaar. Mocht dan door ziekte of andere overmacht iemand afwezig zijn, dan is de afstand tot de volgende viering niet zo groot. En trouwens, als er geen middagdienst meer zou zijn, vervalt de mogelijkheid om daarin avondmaal te vieren ook. Als we dat laten gebeuren, moeten we wel genoeg hebben aan de ochtenddienst.

In de viering is verder ruimte voor verdriet en vreugde, ook in de voorbede voor de wereld, de kerk en haar leden. De afkondigen zijn daar dienstbaar aan. Ook is er altijd een collecte met een diaconaal doel. In de middagdienst kan dat anders zijn, maar in de hoofddienst zullen wij de armen christelijke barmhartigheid bewijzen (HC zondag 38). Dat is eigen aan de gemeenschap (Hand. 2:42).

Leren

In de leerdienst wordt heel de Catechismus ieder jaar behandeld van januari tot en met december. Dit is haalbaar als sommige vragen en antwoorden geclusterd worden. Per jaar kan die clustering anders zijn, waardoor variatie in benadering ontstaat. Niet elke zondag komt dan elk jaar even goed uit de verf, maar dit is wel beter dan het eindeloos uitrekken van de Catechismusbehandeling over een aantal jaren, want daardoor gaat veel samenhang verloren. Bovendien vallen de meeste leeronderwerpen op die manier logischer in het kerkelijk jaar, zodat je in de week voor Kerst geen preek over de hemelvaart hoeft te houden, om een voorbeeld te noemen.

Door clustering van zondagen ontstaat ook ruimte voor andere onderwerpen uit Schrift en belijdenis. De nieuwe kerkorde wil dat stimuleren, zodat de gereformeerde leer niet alleen uit de Catechismus komt. Je zou die op onderdelen af kunnen wisselen met de Nederlandse

Geloofsbelijdenis of de Dordtse Leerregels. Dat komt de levendigheid ten goede en soms staan daar de onderwerpen duidelijker of mooier in beschreven.

In ieder geval moet er een zekere orde in zijn. De belangrijke vraag waar de kerken nu voor staan is deze: willen wij dat in onze tijd de gereformeerde leer onverkort en in goede samenhang verkondigd wordt? Als we daar niet voor kiezen, zal het moeilijk worden de middagdiensten vol te houden. Als we daar wel voor kiezen, laten we daar dan voor gaan! Dat betekent dat kerkenraden de leer agenderen, dat ze roosters (laten) maken om de onderwerpen hun plek te geven. De Catechismusordening kan daar prima dienst bij doen, los van de vraag vanuit welke belijdenis op de aangewezen zondag het onderwerp benaderd wordt. Want elke belijdenis is een venster op de Schrift dat ons zicht wil geven op wat God zegt in heel zijn Woord.

Dat betekent vervolgens dat gastpredikanten worden uitgenodigd voor het onderwerp dat op het rooster staat en dat zij zich erop toeleggen hun afspraak ook inhoudelijk na te komen. Op dit moment is daarin een neergaande tendens zichtbaar. Steeds minder durven preekvoorzieners dit aan predikanten te vragen, want steeds vaker krijgen zij als antwoord dat dit te veel gevraagd is. Maar dat heeft ook iets van een vicieuze cirkel: als een predikant te weinig wordt gevraagd leerpreken te maken, om te beginnen voor zijn eigen gemeente, heeft hij die preken vervolgens ook niet om elders te houden. Het heeft iets van de kip en het ei, waarbij ik in dit geval voorstel bij de kip te beginnen: er moet eenvoudig meer gebroed worden op tal van belangrijke onderwerpen in relatie tot de leer van de kerk en de cultuur waarin wij leven.

Het leren in de leerdienst veronderstelt dat de gemeente er actief aan deelneemt. Dat kan door het stellen van vragen, het inbrengen van ervaringen, gebruik van de beamer, enzovoort – alles gericht op verwerking van het Woord en verdieping van het geloof. De interactie kan met moderne communicatiemiddelen. De tweede dienst bevat ook lofprijzing en aanbidding en is bij uitstek geschikt om missionair te zijn. Voorafgaande aan de tweede dienst gebeurt geen herhaling van afkondigingen van de ochtend. Want die hebben hun plek al ontvangen in dankzegging en voorbede en we moeten in de middagdienst niet 'even kort' elementen van de ochtenddienst willen meenemen. Dat zal het profiel van de middagdienst en onze eigen concentratie ten goede komen.

Ik hoop dat beide erediensten op die manier tot zegen zullen zijn voor velen, door de genade van onze God, ook in onze turbulente tijd.

ⁱ Anje de Heer, *Liturgische samenkomsten in bijbel en kerkgeschiedenis met oog op de bezinning rond de Tweede Dienst op Zondag*. Uitgave van het Steunpunt Liturgie van de GKv, op aanvraag verkrijgbaar bij liturgie@gkv.nl.